

معرفی کتاب / سرگذشت تهران

۳۰ دی ۱۳۹۵ ساعت ۱۶:۰۱

«سرگذشت تهران»، کتابی است به زبان فارسی نوشته حسین شهیدی، درباره سرگذشت تهران در گذر زمان؛ از قرن سوم هجری تا پایان دوره قاجاریه. کتاب مشتمل بر پیش گفتاری به قلم نگارنده و فاقد تبویب و تفصیل است؛ اما محتوای آن را می‌توان به ده بخش مجزا تقسیم نمود.

«سرگذشت تهران»، کتابی است به زبان فارسی نوشته حسین شهیدی، درباره سرگذشت تهران در گذر زمان؛ از قرن سوم هجری تا پایان دوره قاجاریه. کتاب مشتمل بر پیش گفتاری به قلم نگارنده و فاقد تبویب و تفصیل است؛ اما محتوای آن را می‌توان به ده بخش مجزا تقسیم نمود.

گزارش محتوا

پایه نگارش این کتاب برای یک رشته برنامه رادیویی گذاشته شده بوده است. برنامه‌ای که با نام «تهران در گذر زمان» در تاریخ چهاردهم مرداد سال هزار و سیصد و هفتاد و هشت هجری شمسی از رادیو تهران پخش شد. در این کتاب کوشیده شده تا همه نقل قول‌ها و نوشته‌ها، حتی جمله‌ای نیم خطی با ذکر مآخذ نقل شود. سرگذشت تهران از قرن سوم هجری آغاز و تا پایان دوره قاجاریه را در برمی‌گیرد.

□ بخش اول

۱. در بخش اول این کتاب ابتدا به جریان شکل‌گیری شهر تهران اشاره شده و نویسندگان معتقد است به خوبی معلوم نیست که تهران در چه زمانی شکل گرفته، هر چند با توجه به آثار باستانی و سفالینه‌ها می‌توان قدمتی سه تا هشت هزار ساله برای آن در نظر گرفت. نویسندگان در ادامه به بررسی این مطلب پرداخته که آیا «بهزان» که در کتاب المسالک و الممالک از آن نام برده شده،

همان تهران است یا نه؟ و به این نتیجه رسیده که این گونه نیست بلکه بهزان نام شهرستان یا دهستان بوده و تنها یک دیه کوچک به شمار نمی‌آمده است تا احتمال انطباق آن با تهران، که دهی کوچک بوده، وجود داشته باشد.

۲. نام تهران در متون دوره اسلامی از قرن سوم هجری وجود داشته و به گفته نویسنده کهن‌ترین منبعی که از تهران نام برده، فارسنامه ابن بلخی است که بین سال‌های ۵۰۰ تا ۵۱۰ ق تألیف و در آن از تهران به نیکویی یاد شده است.

۳. در ادامه به بیان معنای تهران پرداخته شده و به نقل از برخی منابع، تهران مرکب از دو بخش: ته+ران به معنای کسی که حیوانات یا افراد را پیش می‌راند دانسته شده، و یادآور شده که این معنا مورد تایید همه پژوهندگان قرار نگرفته است.

۴. تهران در دوره مغول، موضوع دیگری است که در این بخش بدان پرداخته شده و مولف به نقل قولی از یاقوت حموی در معجم البلدان، که به هنگام فرار از چنگ مغولان به ری رفته و شرحی سودمند درباره تهران از یکی از اهالی ری نقل می‌کند، پرداخته است.

در ادامه به سقوط ری و رونق تهران پس از یورش مغول، معرفی شاه تهماسب صفوی به عنوان عامل رونق تهران، توصیف چال میدان و چال حصار از محله‌های قدیمی تهران، حد و مرز تهران با برج و بارو، چهار دروازه تهران، سفر شاه عباس به تهران پرداخته شده و تهران در عصر صفوی توصیف گردیده است.

۵. بررسی اوضاع تهران در دوره حکومت نادرشاه که توجه چندانی بدان صورت نگرفت، همچنین بررسی اوضاع آن در دوره حکومت زندیه، موضوع دیگری است که در این بخش بدان پرداخته شده است. به گفته نویسنده تهران در زمان کریم خان زند، مجدداً مورد توجه قرار گرفته، دارای عمارت سلطنتی و دیوان خانه بزرگ و حرم خانه شد.

□ بخش دوم

۱. در بخش دوم، علل انتخاب تهران به عنوان پایتخت ایران مورد بررسی قرار گرفته و از عواملی چون نزدیکی به بلوک‌های حاصلخیز، نزدیکی به ایل افشار ساوجبلاغ و غرب ورامین که از هواخواهان آغا محمد خان قاجار بودند و نیز هم مرزی تهران با استرآباد - مازندران - که ستاد نیروی آغا محمدخان در آن جا مستقر بود، به عنوان علل این انتخاب یاد شده است.

۲. در این بخش همچنین به جریان کشته شدن آغا محمدخان و نیز بر تخت نشستن فتحعلیشاه قاجار، پرداخته شده و از دوران طولانی حکومت وی به عنوان دورانی که بخشی از پیکره ایران به تاراج و یغما رفت یاد شده است. به گفته نویسنده، در دوران

فتحعلی‌شاه به سبب اغراض استعماری سه کشور رقیب انگلیس و فرانسه و روسیه، اهمیت ایران در نظر اروپاییان افزایش یافت، از این رو ماموران سیاسی این کشورها به ایران راه یافتند و هر یک سفرنامه‌ای نگاشتند که مولف به معرفی آنها و نیز توصیف تهران از خلال آنها پرداخته است.

□ بخش سوم

۱. بخش سوم کتاب، به معرفی محله‌های تهران اختصاص یافته و نویسنده با استناد به منابع یادآور می‌شود که تهران دارای دوازده محله بوده که متأسفانه نام و موقعیت دقیق آنها برای ما روشن نیست؛ اما شاید بتوان گفت که محله‌هایی چون عودلاجان، چال حصار و سنگلج از محله‌های کهن تهران باشند. در این بخش همچنین از محله عرب‌ها و محله دولت به عنوان محله‌های تهران در دوره قاجار یاد شده است.

۲. در این بخش همچنین به معرفی بناهایی که توسط فتحعلیشاه در تهران و خارج از دروازه‌های آن ساخته شده، پرداخته می‌شود و از بناهایی چون سقاخانه نوروزخان، باغ نگارستان، قصر قاجار، باغشاه، قصر و باغ لاله زار، کاخ نیاوران، برج نوشین، مسجد شاه و غیره یاد شده است.

۳. جریان کشته شدن قائم مقام در باغ نگارستان و نیز قتل گریبایدوف، نویسنده روسی، در باغ ایلچی، یکسال پس از امضای عهدنامه ترکمنچای از جمله مطالبی است که در این بخش بدان پرداخته شده است.

□ بخش چهارم

بخش چهارم، کتاب به معرفی بناهای تاریخی تهران؛ نظیر مسجد شاه (مسجد امام)، مسجد سید عزیزالله، مدرسه مروی (فخریه)، سقاخانه نوروزخان، عمارت بادگیر، قصر و باغ لاله زار، باغشاه، گلستان، کلیسای طاطاوس، تخت طاوس و غیره پرداخته شده و در پایان از مرگ فتحعلی‌شاه و به تخت نشستن محمد شاه در ۱۲۵۰ ق یاد شده است.

□ بخش پنجم

۱. بخش پنجم به بررسی سرگذشت تهران در عصر محمد شاه قاجار اختصاص یافته و یادداشتهای اوژن فلاندن، دانشمند و جهانگرد فرانسوی، درباره تهران درج گردیده و مولف نکاتی را درباره این یادداشتهای یادآور شده است.

۲. در ادامه به معرفی بناهایی؛ نظیر قصر محمدیه، قنات حاج علیرضا و... که در عصر محمد شاه در تهران ساخته شدند، پرداخته شده است.

□ بخش ششم

بخش ششم کتاب، به معرفی بقاع متبرکه و امامزاده‌ها در تهران قدیم اختصاص یافته و از بقعه‌هایی؛ چون بقعه سید اسماعیل در محله چاله میدان، بقعه امامزاده یحیی در جنوب شرقی محله عودلاجان، بقعه امامزاده زید در محله بازار، بقعه سید ناصرالدین در ضلع غربی خیابان خیام، بقعه سید ولی در ضلع شرقی منتها الیه بازار، امامزاده ابراهیم در گود زنبورکخانه و... یاد شده است.

□ بخش هفتم

تهران در عصر ناصری موضوع بخش هفتم کتاب را تشکیل می‌دهد. در این بخش از امتیازهایی که ناصرالدین شاه به بیگانگان داد، تاسیس مدرسه دارالفنون توسط امیرکبیر و نیز جریان قتل وی در حمام فین کاشان، تاسیس روزنامه وقایع اتفاقیه، مریضخانه دولتی، چاپارخانه، تاسیسات و ساختمان‌های دوره ناصری پس از امیرکبیر، نقشه‌های تهران قدیم، گسترش شهر تهران، ظهور آثار تمدن نظیر تلگراف، پست، راه آهن و غیره در تهران، یادداشتهای عبدالله مستوفی درباره بلدیة (شهرداری) دوره قاجار، نظمیة در دوره ناصری، مشکلات دستگاه پلیس در ایران، بناهای معروف دوره ناصری پس از توسعه شهر تهران؛ نظیر شمس العماره، باغ ایلخانی، تکیه دولت و...، توصیف حرم خانه ناصرالدین شاه و دیگر بیوتات سلطنتی، عناصر معماری قاجاری، محله‌های جدید تهران، مدارس و تکایای قدیمی تهران، شیوع وبا در تهران در این دوره، بانک و بانکداری در دوره ناصری، آب تهران، مکتبخانه‌ها در تهران قدیم، معرفی مقلدان (دلقکها) دوره ناصری؛ چون کریم شیرهای و اسماعیل بزاز و شیخ شیپور، واقعه رژی (شورش تنباکو)، عروسی‌های پرخرج دوره ناصری، ورود بالون به ایران، کشته شدن ناصرالدین شاه به دست میرزا رضای کرمانی و پایان دوره ناصری سخن گفته شده است.

□ بخش هشتم

بخش هشتم کتاب، به بررسی سرگذشت تهران در دوره سلطنت مظفردالدین شاه اختصاص یافته است. در این بخش آماری مربوط به سال ۱۳۱۷ ق درباره ابنیه موجود در تهران ارائه و به معرفی مدرسه‌های جدید تهران؛ نظیر مدرسه رشیدییه، مدرسه ابتدائیه، مدرسه علمیه، مدرسه شرف و غیره، مدارس دخترانه، مدارس اروپایی و... غیره و نیز وضعیت پلیس و نظمیه پس از ناصرالدین شاه پرداخته شده است.

□ بخش نهم

سرگذشت تهران در دوره سلطنت محمدعلی شاه در بخش نهم کتاب مورد بررسی قرار گرفته و از وقایعی مهم در این دوره یاد می‌شود که عبارتند از: ترور میرزا علی اصغر خان امین السلطان اتابک، به توپ بستن مجلس در ۲۳ جمادی الاولی ۱۳۲۶ ق. سرگذشت تهران در دوران سلطنت احمد شاه، موضوع بخش انتهایی کتاب است. در این بخش، از وقایع ناگواری که در دوره سلطنت وی در ایران رخ داد یاد شده و از واقعه تحت‌الحمايه انگلیس قرار گرفتن ایران در ۱۹۱۹ م. در دوره نخست وزیری وثوق الدوله برادر قوام السلطنه نام برده شده است. همچنین در این بخش از رویداد دیگری که مسلمانان و دولت در آن دست داشتند؛ یعنی کشته شدن مازور ایمری، کنسول ممالک متحده آمریکا یاد شده است. بلوای دیگری که در شهریور ۱۳۰۴ ش. در تهران رخ داد، مربوط به کمبود نان و قحطی ساختگی بود تا هم مردم سرگرم و گرفتار کمبود نان باشند و هم دولت بتواند به مقاصدی که در پیش داشت برسد. در این بخش، همچنین به بررسی وضعیت بلدییه یا شهرداری جدید در دوران مشروطه پرداخته شده و از نخستین کافه و سینما و نیز ورود دوربین عکاسی و نیز فن عکس‌برداری در دوره قاجاریه به ایران، ورود اتومبیل به تهران و... سخن به میان آمده است.

وضعیت کتاب

کتاب؛ مشتمل بر پاورقی‌هایی به قلم مولف، کتابنامه و نیز نمایه اعلام و اماکن و نیز نمایه کتاب‌ها و نشریات می‌باشد. در پایان کتاب هم تصاویر مربوط به تهران قدیم درج گردیده است.

آدرس مطلب :

[تهران-سرگذشت-کتاب-معرفی/۲۱۲۱۱/news/cafetari.kh.com/www/https://](https://www.cafetari.kh.com/news/۲۱۲۱۱/تهران-سرگذشت-کتاب-معرفی)